

Sead Ramdedović

ŠEJTANSKA RABOTA

Nebo se bješe sastavilo sa zemljom, a mutna voda šikljala sa svih strana, klokotala i bubnjala, padala sa neba i izlazila iz šljunka i blata, uvirala u tek otvorene rupe počupanog kolja. Drina je nosila mostove i kuće, razvaljivala ograde, čupala stabla iz korijenja, iskopavala groblja. Stari Destan, hodža Aladža džamije, hvatao se za poklekne tarabe i pokoji tvrđi kolac da bi ostao na nogama i sačuvao u očaju to malo duše što mu je ostalo i prijetilo da ispijehne u pjenu virova. Niz brzake, koji su nosili čalme i fesove, odoše i njegovi opanci, koje mu je vodena struja sazula s nogu dok se probijao sokacima da se vrati kući. Voda mu je već dopirala do usta i nosa, gušio se i hvatao vazduh, hripao razjapljenih vilica, kašalj je prekidao njegove kratke vapaje, a voda nadirala u nos, u uši. Najednom kapi kiše postadoše crvene. Hodža pogleda u nebo i zavapi u nevjerici. Kao žar crven oblak nadvio se nad malenom kasabom, a u krv obojene kapi padale su po njemu bojeći sve u crveno.

- Ahhh! - u malenoj sobici iznad Hasanovog dućana čuo se hodžin lelek. Sav okupan znojem probudio se u svojoj postelji stari Destan, pa osvrnuvši se oko sebe, ne bi li se uvjerio da je u svojoj sobi i da je krv koju je vidio samo san i šejtanska rabota, podiže ruke prema nebu i prouči fatihu.

- Na hair i na dobro – prošaputa. Da nam se Milostivi smiluje.

*

Foča, hiljadu devedeset devedeset i druga godina. U toplom domu Gazija čulo se veselo gugutanje malenog Ramiza iz kolijevke, nad njegovim glavom nadvijalo se lijepo, okruglo lice njegove majke Hajrije, a po kući se, kao med sa kašike, razlivao smijeh živahnog i nemirnog Kemala, koji se šeretski otimao iz očevog zagrljaja, tražeći majčinu ruku.

Odjednom se napolju razliježe užasan vrisak, pa još jedan. Negdje u daljini čuše se pucnji, učestali, kao da grâd bije po krovu. Strah je zavladao čaršijom, a ljudi su odlazili kod rodbine – ko je imao,

ili u bijeli dunjaluk – ko nije, pa šta Bog da.

- Zar je počelo?- pomisli preneraženi Rasim, a oči mu same poletješe ka slici rahmetli deda okačenoj na zidu. Jedina uspomena na njega, nakon što su ga u prošlom ratu zaklali na mostu i bacili u Drinu. Ubili su njega i sve one koji su bili veći od konjičkog karabina... Pogled mu sa slike pade na djecu i Hajriju i on zateče sebe kako bulji u njih ne znajući šta da radi, kuda sa njima.

- Biće sve u redu - ohrabrivao je sebe - mi nismo nikom vodu natrunili, nikom nismo rekli „oči su ti crne“, a kamoli zlo nanijeli, neće nama ništa naše komšije. Koliko smo samo hljeba zajedno pojeli?!

Kuknjava i vriska su se sve više približavali njegovoj kući, a jarko crveni plamen lizao je i gutao trošne kućice njegovih komšija. Vrata su se uz tresak otvorila i na njima se pojavila bradata spodoba, je li čovjek il' sami šejtan, nalet ga bilo?! Za njim još petorica – ništa uličniji, ništa pristojniji. Rasim nije stigao izgovoriti ni riječi. Velika kama sijevnula je u sobi i istog trena pokidala grkljan nesrećnom Rasimu i on kao da poskoči, kao kad je bio dijete pa se igrali janjina, zguri ramena i pade ispred nogu svog šestogodisnjeg sina Ramiza, koji ga je razgoračenih očiju gledao, ne shvatajući šta se dešava. Strašilo podiže pušku prema Hajriji, ali njegov ga pratilac zaustavi gurajući cijev dlanom prema patosu.

- Čekaj! Šteta bi bilo da je odmah ubiješ. Vidiš kakva je ljepotica.

Sobu je ispunio krik i vapaj za pomoć koja niotkud nije mogla stići. Prestravljeni Ramiz je samo stajao ukočeno dok je gledao kako spodobe izlaze iz sobe, a iz bijelog grla njegove majke ćilim je natapala vrela, jarkocrvena krv.

U sobu je, činilo se nakon vječnosti, utrčala njihova komšinica Sadeta, podigla iz kolijevke zacehnutog Kemala, uzela za ukočenu ruku Ramiza i pojurila sa njima i svojom djecom prema šumi, tražeći spasa iz Jelača, koji je nestajao u plamenu. Najveći plamen je dolazio iz Aladža dzamije, a na kapiji, sa dušom se rastavljao stari hodža Destan na čijem čelu je bio urezan krst, a oba mu oka izvađena.

*

Poslije dana i noći provedenih po šumama, prelazeći polja i planine pješice, grupa fočačkih raščupanih žena, žgoljavih staraca i polugole djece, stigla je u Rožaje. Prestravljeni i iznemogli, gladni i prljavi, gledali su

izgubljeno ljude ispred sebe, kao da su aveti, kao da sanjaju, ne vjerujući više da su stvorovi koje vide - ljudi, nego da su nekim božijim usudom postali zvijeri koje kolju sve što im se nađe na putu.

- Ova sam dva maksuma izvukla iz plamena u kom su nestali njihovi roditelji - govorila je Sadeta - nikog živog nemaju. Ako ima neko da može da ih prihvati i primi u svoj dom, ja više nemam takata čare da im činim! - govorila je kroz suze i u naručju stiskala dvogodišnju Merimu koja je žvakala rub njene šamije, da bar malo utoli glad.

Stari Rožajac - Fazla, iako je već imao šestoro gladnih usta u kući, potrča da prihvati mališane i povede ih svom domu. Njegova hanuma Fatima prihvati nejakog Kemala u naručje, a on se najednom umiri i prigrli staru Fatmu, kao da je znao da mu je to buduća majka. Ramiz je jecao i ispuštao nerazumljive zvuke. Od užasa i straha glas mu se bješe oduzeo.

*

Ramiz: „Sanjam majku često. Ustala je prije nas i požurila da u pekari kod Šefkije kupi topli i kao snijeg bijeli simit, koji je mirisao na bukovo lišće fočanskih šuma, na ljetnje noći na izvoru Drine i žitna polja koja se njišu na julskom povjetarcu. Hljev od koga je cijela čarsija mirisala kao behar. Gledam je s prozora, očima joj milujem dugu crnu kosu rasutu po ramenima, slušam klepet nanula i divim se njenoj ljepoti. Bože kako mi je ova majka lijepa! - otme mi se uzdah i tad skočim obliven znojem. Pogledam oko sebe, vidim mog brata Kemala kako mirno spava, oslušnem žubor Ibra, i dok se gušim u suzama želim da umrem, da odem sa ovog svijeta i nađem svoju majku koja mi toliko nedostaje. Zašto ste mi ovo uradili, prokleti bili, po sto puta prokleti!?”

*

Kemal: „Kažu mi da sam Fočak, to je negdje u Bosni, nijesam nikad bio i ne želim da odem. Tamo su negdje kosti moje rahmetli majke i mog nesrećnog baba, razasute po šumama, po proplancima, odnešene Drinom, ko zna gdje... Šta ću tamo kad više ni groba nemamo. Sve su nam dušmani utrli. Ovdje mi je dobro, svi nas vole i paze. Dedo Fejzo me pazi kao svoje dijete, i ja njega volim, silno, kao Ramiza, a on mi je sve što mi je ostalo...”

*

- Muštuluk! Dođite da vas dedo zagrlji! - sa suzama u očima govorio je stari Fazla, vraćajući se jednog petka iz čaršije. Niste vi tikva bez korijena more! Našao sam vam rodbinu u Bosni, daidžu Smaja i staru nanu Nedžibu, babovu majku.

Ramiz i Kemal se pogledaše i ništa ne rekoše.

Da ne plaši djecu i unosi nemir u porodicu, Fazla je odlazio u poštu i odatle telefonirao u Sarajevo i Konjic, tragajući za preživjelim članovima njihove porodice.

Iz govornice iz rožajske pošte čuo se Fazlin glas:

- Bilo bi dobro za obojicu da znaju da imaju nekoga, da nisu sami na svijetu, da se vrate i ostvare svoja prava. Imali su kuću, imanje, ne može tako... nešto im moraju dati.

- Pošaljite vi meni papire, izvode, sve ću ja završit, samo vi pošaljite na tu i tu adresu - govorio je njihov daidža, dok je kroz škrbave vilice frfoljio lične podatke.

Siromah Fazla nije ni slutio da zapisuje pogrešnu adresu. Samo je ime bilo tačno, ali drugi grad i drugi broj. A on se radovao, jer je djeci želio sve najbolje.

*

- Idemo kod nane u Sarajevo! - poskakivali su Ramiz i Kemal radujući se susretu sa nanom, prvim preživjelim stvorom pokolja u Jelaču. Zamišljali su nanu kako peče kolače za svoju unučad, broji minute kad će autobus iz Podgorice stići u Sarajevo i pas Garov zalajati pred vratima i javiti joj da su njena djeca, njeni soklovi, tu pred vratima.

Na prozoru se pojavilo lijepo, okruglo lice starice zavijeno u bijelu šamiju. Nije imala zuba, a osmeh joj je bio blag i topao.

- Uđite sinovi moji - rekla je starica.

Mala sobica polusrušene kuće na Baščaršiji jedva je uspjela da primi Fazlu, Kemala i Ramiza. U uglu stari šporet, do prozora krevet i dva tronošca bila su sva imovina stare Nedžibe. Plakala je i grlila djecu, srećna što se loza nije ugasila, milovala ih je po kosi i blagosiljala starog Fazlu i njegovu porodicu.

- A đe je dedo? - pitali su mališani.

- I njega su ubili. Pretukli i bacili na ulicu. Satima sam ga na

ramenima nosila, bježeći iz džehenema. Umro mi je na rukama na putu za Sarajevo. Rahmet mu duši.

- Vidiš i sam da nemaju ni đe spavat'. Niodkud pomoći, penzija mala. Teško će im biti sa mnom. Ako ti nije hatar, povedi ih sa sobom, i bujrum dodjite kad god možete – lomila je ruke starica ispraćajući ih do pred avliju, a Fazla se, odmahujući rukom, zaputi sa djecom prema autobuskoj stanici stišćući sitne dječije dlanove u svojim velikim, kvrgavim šakama.

*

Godine su prolazile, a djeca su rasla. Za ukućane neprimijetno. Možeš sjediti i cio dan buljiti u svoje dijete, nećeš primijetiti kako se mijenja i raste. A ono, danas maksut, sutra čovjek. Obojica su izrasli u naočite momke, visoki i tanani, Kemal plavušast, sa istaknutom kvrgom na nosu, a Ramiz crnopus, lijepog, uskog lica, okićenog dugim i blago izvijenim obrvama.

Kao i uvijek, ljubav je došla sama i nezvana. Jedna Selma, očiju plavih kao nebo, ušla je u Ramizov život i nedugo zatim oni odlučiše da sa svjedocima posjete starog imama Šaćira.

Jednog jutra stiglo je pismo iz Sarajeva u kome pozivaju Ramiza da se javi radi dodjele stana, koji je njemu i bratu pripao. Plečati Fočak je poljubio mladu suprugu oprašajući se od nje.

- Doći ću brzo, samo da završim tu papirologiju oko stana i eto me. Sad bi trebalo sve da je u redu. Prikupio sam svu potrebnu dokumentaciju. Fali mi jedino mirovni sporazum između Izraela i Palestine! - šalio se Ramiz, grleći svoju dragu Selmu, koju je znao, činilo mu se, čitav život. Bili su zajedno u osnovnoj školi, sjedili u istoj klupi, završili srednju, zajedno studirali... Ona je porijeklom iz bihorskog sela Trpezi, hrabra i ponosna. I lijepa kao momački san.

*

- Izvolite! Šta treba? – otežući slova pitala je službenica na šalteru opštine Stari Grad u Sarajevu.

- Ja sam Ramiz, Fočak, roditelji su mi ubijeni, odrastao sam u Sandžaku, u Rožajama, nemam nikakvu dokumentaciju iz Bosne. Prikupio sam sva potrebna dokumenta... Rekli su mi da imam pravo na stan.

Službenica preletje pogledom preko papira:

- Dođite iduće nedelje.

- Ali, gospođo, ja dolazim iz daleka, možete li pogledati da li je sve tu.

- Dodjite iduće nedelje! - ponovi službenica i zatvori šalter pred umornim licem mlađanog Ramiza.

Poslije nedelju dana čekanja i nadanja, Ramiz je ponovo na šalteru.

- Zakasnili ste. Trebali ste podnijeti zahtjev šest mjeseci nakon uvođenja novog zakona. Možete da se žalite. Na ovoj vam je adresi sjedište kome treba da podnesete žalbu - pružila mu je papir na kome je bila ispisana neka adresa u gradu.

- Nije vam to ovdje - zacvrkuta pretjerano našminkana sekretarica u zavodu za raseljene. Morate poći kod predstavnika ratne siročadi da vam oni pomognu. Ramiz je prikupio papire i teškim korakom krenuo prema izlazu, čudeći se koliko je lako u ovoj zemlji da te istjeraju iz doma i pobiju ti sve živo, a kako je teško dokazati da si ti zapravo ti.

- Sigurno još jedan Sandžaklija koji pokušava da dođe na prevaru do stana u Sarajevu - reče plavuša koleginići preko puta. Jesi li mu čula akcenat? - reče prasnuvši u smijeh.

*

Taman se bio udobno smjestio u sjedište podgoričkog autobusa i počeo prelistavati novine kad ga odjednom nešto presječe u grudima, oči zaigraše kao led u čaši, ispretura papire još jednom. Nema! Potvrda koju je trebao predati crnogorskim ustanovama ostala je na stolu kod rođaka koje je upoznao u Sarajevu. Požuri i zamoli vozača da stane, jer mora izaći. Vozač bezvoljno stade i otvori vrata i ne gledajući u mladića koji je izašao na nepoznatom putu u mrklu sarajevsku noć. Tak kad autobus ode i odnese svjetlo sa sobom, Ramiz je shvatio da je crna noć progutala cestu i da će se teško vratiti nazad. Hvatala ga je panika kada je polako zašao u jedan tunel gdje je izgubio sent, dlanovi su mu se počeli znojiti i prsti na rukama kočiti. „Bože gdje sam?“ pitao se sve više zalazeći u tamnu noć. Najednom, jaki farovi automobila zaslijepiše mu oči, ruke mu same pođoše da zaklone lice. Svjetlo je bilo sve jače i jače, škripa kočnica, snažan bol u glavi i onda ponovo mrtvi mrak...

*

Rožajama je tog dana potekla još jedna rijeka, veća od Ibra. Bila je to rijeka ljudi, koji su pristizali sa svih strana, dolazili iz najudaljenijih sela, pješačili satima, ostavljali svakodnevne obaveze i poslove, da bi podigli ruke prema nebu na mezaru nesrećnog djeteta, koje je preživjelo pokolj i vratilo se tamo gdje ga je smrt čekala punih dvadeset godina.

Na vijest o smrti nesrećnog Ramiza, jedna stara nana u Sarajevu ispustila je mlin za kafu i tiho klonula na svoju skromnu postelju. Njena duša je poletjela za njegovom.

- Mi smo božiji i Bogu se vraćamo - govorili džematlije, dok su skrušeno odlazili svojim kućama.

- Sudbina, mislili su. Sudbina I sebet, koji idu zajedno.